

AZ 1920-AS ÉVEK NÉPOKTATÁSA ÉS A NYOLCOSZTÁLYOS NÉPISKOLA MAGYARORSZÁGON

Pornói Imre

Bessenyei György Tanárképző Főiskola Pedagógiai Tanszék

A gondolat születése

Az 1868. évi XXXVIII.tc. a kor színvonalának megfelelő népiskolát határozott el. A gyors fejlődés azonban hamar felszínre hozta azokat a problémákat, amelyeket az általános tankötelezettség emelésével vélték megoldhatóknak.

A fenti törvény revíziójával foglalkozók a népiskola 8, 9, 10 osztályossá való fejlesztését támogatták. Ezek az elképzelések végigvonultak a dualizmus korszakán, s különösen a századfordulót követően erősödött fel a reformokat sürgetők hangja. Az iskolaszervezet azonban változatlan maradt, s csak a Tanácsköztársaság rövid fennállása alatt született olyan intézkedés, mely a korábbi tervezetek alapján az elemi iskolát nyolcosztályos általános iskolává szervezte át (*Bereczki, 1970*).

Az ellenforradalmi rendszer első évei

A Tanácsköztársaság bukását követő belpolitikai harcok a közoktatáspolitikára is rányomták bélyegüket. A „Hogyan tovább?“, ezen a területen is élesen vetődött fel. *Fináczy Ernő* ugyan kiemelte, hogy a tanácskormány népbiztossága egységben látta a közoktatást, melynek alapjául a „nyolcosztályú, mindenkire kötelező, egyetemes és általános népiskolát” (*Fináczy, 1919*) tette meg, de mindezt pártpolitikai indítékokból. Így ennek továbbvitele lehetetlen volt.

Haller István kultuszminiszter 1920 tavaszán, a felhatalmazási törvényjavaslat vitájában felszólalva elsődlegesnek a gazdaság talpraállítását tartotta, melynek alapját a kulturális rekonstrukcióban látta. „Nekünk kulturális helyzetünket kell mindenekfelett emelnünk, mert a kulturális helyzet emelése nélkül nem lesz meg az az emberanyag, amely kell, hogy rendelkezésre álljon azoknak, akik gazdasági reformterveket akarnak megvalósítani, s akik így a gazdasági rekonstrukciónak munkáját kívánják elvégezni.” (*Néptanítók Lapja, 1920. május 13. 53. 18–20. sz.*) – emelte ki ezt a később többször visszatérő gondolatot.

Ennek kapcsán olyan tantervi revíziót és iskolareformot képzelt el, mely kapcsolatban lett volna az ekkor készülõ földbirtokreformmal. Az iskolaszervezet átalakítását tervezve Haller úgy látta, hogy az ismétlõiskolákat gazdasági szaktanfolyamokká kell átszervezni, megfelelõ gazdasági kísérleti telepeket helyezve melléjük. Ugyanakkor a polgári iskolák 7–8 osztályos mezõgazdasági és ipari intézményekké fejlõdtek volna, egyenrangúakká válva a gimnáziumokkal (*Néptanítók Lapja*, 1920. május 13. 53. 18–20. sz. 18. o.). Hasonlóan látta a teendõket Vass József is, aki Haller Istvánt követte a kultuszminiszteri bársonyszékben. Ugyanakkor – már túl Trianonon – be kellett bizonyítani a „külföld elõtt, hogy meglássák, nem vagyunk balkán, nem vagyunk barbár nép.” (*Néptanítók Lapja*, 1920. december 23. 53. 50–52. sz. 14–15. o.) Ebben a gondolatban az a hiú ábránd mutatkozott meg, mely szerint múltbani történelmi szerepünk és a nyugathoz kötõdõ kultúránk és mûveltségünk elegendõ indokot nyújt a béke – nagyhatalmak által is szentesített – revíziójához. Ehhez pedig a tankötelezettség rendezésére, az iskolábajárás megszigorítására volt szükség. Ezt szolgálta az 1921. évi XXX.tc. Ebben a korábbi tankötelezettséget erõsítették meg, bõvítve azt a vasár- és ünnepnap i stentiszteletek látogatásának kötelezõségével. Szigorítást jelentett, hogy egy-két évvel meg lehetett hosszabbítani a tankötelezettséget azok számára, akik hat év alatt nem tudták elvégezni az elsõ négy osztályt. Ugyanakkor lehetõséget nyújtott a tanév két hónappal való megrövidítésére. Ez a helyi adottságok figyelembevételével az iskolai mulasztások csökkenését próbálta elérni. Emellett a VKM jogot kapott arra, hogy az érdekeltségeket, uradalmakat, községeket iskola felállítására kötelezhesse. Ezzel a tankötelezettek létszámához igazodó férõhely létrehozását kísérelték meg.¹

A közoktatás újjászervezésének munkája tehát megindult. A törvény mellett, kezdõ lépésként a VKM mûvelõdéspolitikai ügyosztálya az iskolai és tanítói ellátottságot mérte fel, s eközben megvizsgálta a népiskolák állapotát is. Emellett törekedtek a tantermek és tanítók számának a tanulókéhoz való arányosítására is (*Néptanítók Lapja*, 1922. február 16. 55. 4–7. sz. 46–47. o.). Természetesen ez az újjászervezõ munka az ország akkori helyzetében – a politikai konszolidáció folyamatában – nem volt megvalósítható. Jól tükrözi viszont, hogy a VKM részérõl meg volt az akarat és az elhatározás a fejlesztésre. Az, hogy egyhelyben topogott a népoktatás, hogy elmaradtak az elképzelt reformok, egyértelmûen az ország szétzilált gazdaságával magyarázhatók. Végössorban a tárca lehetõségeit behatárolta az ország gazdasági teljesítõképessége.

A népoktatás helyzete a 20-as évek elsõ felében

Az elsõ világháborút követõen az elemi népiskoláknak mindössze 36,3%-a maradt az új határok között, melyekben a volt tanítók 42,8%-a dolgozott. Míg az elszakított területek elemi iskolái közül 2 840-et 6 885 tanítóval kizárólag az állam tartott fenn, addig a

¹ *Néptanítók Lapja*, 1921. augusztus 11. 54. évf. 30–32. sz. „Az iskolábajárás megszigorítása” (A *Budapesti Közlöny* 1921. évi július 28-i 165. számában tétetett közzé) Az 1921. évi XXX.tc. az iskoláztatási köteleesség teljesítésének biztosításáról. Kihirdettetett az Országos Törvénytarban, 1921. évi július hó 28. napján 8–9. o.

megmaradt országban ez a típus 15,5%-ot képviselt, s a tanítóságnak is csak egyötöd része volt állami.

Az egy tanítóra jutó tanulók számát vizsgálva, mely a trianoni területen átlagban 64 fő volt – az elcsatoltakon 71 – a megmaradt országrészek jobb kulturális ellátottságát mutatja. További javulás következett be ezen a területen, mivel nagyszámú, főleg volt állami tanító menekült Magyarországra. Ez Szerbiában az ottani magyar tanítók 27, Csehszlovákiában 20, Romániában pedig 10%-át érintette. Ennek révén az állami tanítók aránya 33–34%-ra nőtt, mely sokak elképzelése szerint lehetőséget teremtett az osztatlan népiskolák arányának csökkentéséhez és az analfabétizmus visszaszorításához (*Szombatfalvy*, 1920). Ez annál inkább szükséges volt, hiszen az 1920/21. tanévben az elemi népiskolák 50,1%-a működött osztatlanként, s csak 6,6%-a teljesen osztottként². Ugyanezen arányok 1914-ben Nagy-Magyarországon 58,9 és 5,4% voltak (*Kornis*, 1927). Ugyanakkor az 1920-as népszámlálás még mindig 1 093 187, 6 éven felüli magyar állampolgárt talált, akik nem tudtak írni-olvasni (*Benisch*, 1933).

Ugyanezen népszámlálás iskolai végzettséget bemutató adatai szerint a 24 éven felüliek közül az elemi népiskola 6 osztályát csak 49,1%-uk, de a négy osztályt is csak 74,7%-uk végezte el, 52 évvel a tankötelezettség bevezetése után (*Marolovszky*, 1924). Az első világháború hatására a 6–11 évesek között 20,4%-kal, a 12–14 évesek között pedig 34%-kal nőtt az analfabétizmus (*Kovács*, 1923). A húszas évek elején így az iskolák elé tornyosult a háború idején analfabétaként felnövő tankötelezettek problémája is. Ezt támasztotta alá a szombathelyi alesperesség felső-kerületi papságának 1921-ben Doznoton tartott koronagyűlése is, mely szerint „a háborús viszonyok romboló hatása alatt elveszítettük nemcsak a hat, -de a négyosztályú népiskolát is.” (*Néptanítók Lapja*, 1921. március 24. 54. 8–12. sz. 22–23. o.) *Mosdóssy Imre* miniszteri tanácsos, budapesti királyi tanfelügyelő véleménye is egybecsengett ezzel: „... még ma is a tanköteles korban levő ifjúságnak kerek 30%-a marad iskolázatlanul, ezért a tankötelezettséget az egyéni akaratszabadság fölé kell helyezni.” (*Mosdóssy*, 1921) Egyfajta kedvező lehetőséget jelentett a tankötelesek számának 20-as évekbeli apadása, mely a háború idején jelentkező születésszám csökkenés következménye volt. Így az 1925/26. tanévig nem kellett számítani az iskolába lépők számának növekedésére (*Szombatfalvy*, 1923). Különösen a külterületi lakosság tanköteleseinek beiskolázása volt problematikus, melynek megoldása már csak azért is elkerülhetetlennek látszott, mivel a települések 50,4%-át, mintegy másfél millió embert érintett (*Benisch*, 1924). Míg az ipari munkások gyermekeinek iskoláztatásáról a vállalatok kifogástalanul gondoskodtak, addig a nagybirtokokon dolgozó cselédek esetében ez már nem volt teljesnek mondható. Ugyanakkor főleg a kisebb uradalmak tankötelesekkel bíró majorjai nagyrészt iskolák nélkül maradtak. Így például Szabolcsban az analfabétizmus magas arányát nagy részben az okozta, hogy a túlnyomórészt középbirtokokon élő cselédek gyermekeinek iskoláztatásáról sem a birtokosok, sem a községek nem gondoskodtak (*Benisch*, 1930a). Az iskolák hiányára mutat az az adat is,

² *Magyar Népoktatás* Kiadja a M. Kir. VKM. Budapest 1928. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda - „*Asztalos József dr.*: A népoktatási statisztika újabb adatai” 15–40. o. (Megjelent még: *Néptanítók Lapja* 1929. márc. 4. 62. 9–10. sz. 6. o.)

miszerint 1920-ban mintegy kétszázezer gyermek nem járhatott Magyarországon emiatt népiskolába (*Szombatfalvy*, 1935). Az ország trianoni területén, közvetlenül a háború után a 3 410 település közül 232-ben nem volt népiskola, igaz csak két község nem volt csatlakozó viszonyban egy közeli helység iskolájával (*Benisch*, 1927. 36. o.).

Az iskolák hiányán kívül súlyos problémaként jelentkezett a meglévők zsúfoltsága, s az elavult tantermek és rossz tanítói lakások nagy száma. Különösen Borsodban, Hevesben, Szabolcsban, Békésben, Biharban, Zalában és Pest vármegyében okozta ez a legtöbb gondot (*Benisch*, 1927. 37. o.).

A szükségletek ellenére az államháztartás zilált helyzete azonban a 20-as évek második feléig lehetetlenné tette rendszeres iskolaépítési akció szervezését. Ugyan a háborút követő első költségvetési törvényben 1921-re a VKM közel egy milliárd koronát kapott, ez a gyors infláció miatt csak látszólag volt nagy összeg, s javarésze személyi kiadásokat fedezett (*Néptanítók Lapja*, 1921. július 23. 54. 24–25. sz. 4. o.).

A húszas évek közepéig a VKM részaránya a rendes kiadásokat tekintve a költségvetésből a következő volt: 1921/22-ben 6,1%, 1922/23-ban 5,0%, 1923/24-ben 6,9% (nagyságrendben a honvédelmi, belügyi és pénzügyi tárcákat követte). Ugyanezen években a beruházásokból 2,3 ; 5,6 ; 4,4%-kal részesedett, s a népjóléti, a honvédelmi és a pénzügyi tárca előzte meg.³

Klebelberg Kunó és a középosztály

Ilyen előzmények után és körülmények között került 1922-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium élére gróf *Klebelberg Kunó*. Beköszöntőjében a tárca korábbi tulajdonosainak gondolatát folytatva kihangsúlyozta: „... a magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét nagygyá.” (*Néptanítók Lapja*, 1922. július 6. 55. 25–27. sz. 26. o.) Kultúrprogramjának középpontjába először a középosztály került. Nagy problémát okozott, hogy a trianoni Magyarország túlméretezett szellemi dolgozói réteget örökölt. Az ezzel kapcsolatos megoldási kísérletek csak félmegoldások voltak. Mivel az 1919/21-es politikai és gazdasági emigráció létszáma alatta maradt az országba menekült tisztviselőkének, megszületett az első félmegoldás a B-lista. Ez 1922–23-ban 26 ezer közalkalmazottat, 1924–25-ben a népszövetségi kölcsön feltételeként újabb ezreket érintett. Ugyan a kiválasztásnál társadalmi szempontokat is érvényesítettek (zsidók, nők, politikailag megbízhatatlanok), mégis érzékenyen érintette a rendszer támaszát jelentő középrétegeket is. A háború előttinek így is csak a háromnegyedére sikerült csökkenteni a köztisztviselők számát. Ugyanakkor az iparfejlődés gátjai, a földterületek viszonylagos csekélysége, a kereskedelmi-pénzügyi pályák telítettsége eleve irreálisá tették azokat a kormányzati felhívásokat, hogy a középosztály adja gyermekeit gyakorlati pályákra. Ilyen körülmények között az állam adminisztratív beavatko-

³ *Magyar Statisztikai Évkönyv*. Új folyam XXXVII. 1929. Szerk. és kiadja: A M. Kir. Közp. Stat. Hiv., Budapest. Az Atheneum Irodalmi és nyomdai Rt. Könyvnyomdája, 1930. 327–328. o.

zását igényelték társadalmi érdekeik érvényesítéséhez (Hajdú, 1984). Így született az 1920. évi XXV.tc. a „numerus clausus”, a másik félmegoldás. Ennek alapján a zsidó hallgatók arányát az egyetemeken 6%-ra, országos arányukra kellett volna csökkenteni. A törvény rendelkezéseit a kormányzat a nyugat szimpátiájának és kölcsöneinek megszerzése végett 1928-ban mérsékelte ugyan, azonban azt követően is keretszámok szabályozták az egyes karokra felvehetőek számát, de ezeket már rugalmasan kezelték (Ladányi, 1979).

A törvény hatására a zsidó hallgatók aránya, mely az utolsó békeév 28%-áról a háború végére 34%-ra nőtt, az 1925–29 közötti időszakra 9,6%-ra csökkent (Hajdú, 1984). Ez azonban nem segítette elő érdemlegesen a kiinduló probléma megoldását. Szükséges volt tehát a rendszer érdekében a magyar középosztályok rendszeres képzésének és foglalkoztatásának megoldása, hiszen a művelt középosztályt a klebelsbergi kultúrprogram a nemzet vezető erejének nevezte. Ezt szolgálta az ország tudományos, egységes intézményrendszerének megszervezése, az Akadémia állami támogatásban való részesítése, s a múzeumok és levéltárak egységes szervezetbe vonása is. Ezekon kívül folytatták és nagyrészt befejezték a háború előtt elkezdett egyetemi építkezéseket, tudományos központokat hozva létre Debrecenben, Szegeden és Pécsen. De az 1924–26 közötti középiskolai törvények is a középrétegek helyzetének javítását szolgálták.⁴ A népiskolai fejlesztésnek, mely jóval szélesebb társadalmi rétegeket érintett és nagyobb anyagi erőforrásokat igényelt, előbb az alapjait kellett megteremteni. Ennek elhúzódása a rendszer jobboldali ellenzékében is visszatetszést keltett. A Magyar Nemzeti Függetlenségi (Fajvédő) Párt 1924-ben a maga szociális programját állította szembe a klebelsbergi kultúrpolitikával a népoktatás fejlesztését sürgetve, állami és társadalmi támogatást követelve a magyar tehetségeknek (Gergely, Glatz és Pölöskei, 1991).

Ezzel szemben Klebelsberg még az 1926-ban megtartott „Tehetségvédelem és pályaválasztás” kongresszuson is úgy látta, hogy a magyar középosztály az, amely önhibáján kívül súlyos helyzetbe kerülve a leginkább támogatandó társadalmi réteg. Ezt tükrözte, hogy a gazdasági konszolidációt, 1925-öt követően létrehozott Nemzeti Közművelődési Alapítvány kimondott célja is a magyar középosztály, a magyar intelligencia gyermekeinek segítése volt.⁵

Klebelsberg és a népoktatás

A klebelsbergi kultúrprogram a népiskola érdekében kifejtendő tevékenységet is magában foglalta. Ezt a kultuszminiszter azzal indokolta, hogy „minél súlyosabb lett az élet,

⁴ Tudomány, kultúra, politika. *Gróf Klebelsberg Kuno* válogatott beszédei és írásai (1917–1932) Vál., az előszót és a jegyzeteket írta: *Glatz Ferenc*, Európa Kiadó, Budapest, 1980. 5–26. o.

⁵ Tehetségvédelem és pályaválasztás (Az 1926. évi február hó 2-án és 3-án tartott országos kongresszus naplója, a tehetséges ifjak második kiállításának leírása és a kapcsolatos mozgalmak ismertetése) Szerk.: *Dr. Ozorai Frigyes és Bálint Antal*. Kiadja a Magyar Gyermektanulmányi és Gyakorlati Lélektani Társaság Budapest, 1927. –”Gróf Klebelsberg Kuno: A tehetségvédelem és a pályaválasztás kultúr-és gazdaságpolitikai jelentősége” (36–44. o.) 40. o.

annál inkább fel kell fegyveroznünk a magyar nemzetet azokkal a gazdasági szakismeretekkel, melyekre a létért való küzdelemben szüksége van.” (*Néptanítók Lapja*, 1922. július 6. **55.** 25–27. sz. 27. o.) Mindezt a korábbiakhoz hasonlóan a népiskolában az oktatás gazdasági irányultságúvá tételével képzelte el. Ez abból a szempontból is fontos volt, miszerint szomszédainkkal szemben meglévő kultúrfölényünk megtartását és erősítését csak abban az esetben tartotta reálisnak, ha az évtizedek óta problémát jelentő mindennapi iskolába járást sikerül megnyugtatóan rendezni. Ehhez nyújtott volna segítséget a népiskolák megkedveltetése a tömegekkel, az érintett tartalmi változtatásokkal. Alapvetően természetesen a már tárgyalt 1921. évi XXX.tc. végrehajtását kellett biztosítani. E törvény végrehajtási utasítását két évvel annak megjelenése után 1923-ban adták ki. Ez többek között szabályozta a tanyai iskoláztatást, részletesen foglalkozva a tanköteleseknek az iskolába való beszállításával, vándortanító alkalmazásával, valamint népiskola állításának lehetőségeivel és eseteivel (*Néptanítók Lapja*, 1923. január 16. **56.** 2–3. sz. 15. o.). *Klebensberg* azonban sem a törvényt, sem a szigorú rendeleteket nem tartotta elegendőnek, hanem mint kijelentette: „... népiskoláink létesítése és fenntartása útján módot is kell nyújtani a tankötelezettség lerovására.” (*Néptanítók Lapja*, 1923. május 1. **56.** 16–17. sz. 16. o.) A bajok gyökerét abban látta, hogy a múltban nem állítottak fel elegendő népiskolát. Különösen igaz volt ez az alföldi tanyarendszerre, de a dunántúli nagybirtokok sem tettek eleget iskolaállítási kötelezettségeiknek. Ezekkel szemben is erőteljesebb fellépésre készült (*Néptanítók Lapja*, 1923. szeptember 5. **56.** 36–37. sz.).

Az egyetemes tanítógyűlés 1923-as tanácskozásán ismét rámutatott a népiskolai építkezések elkerülhetlenségére, melyet akkor még nem látott megvalósíthatónak. Ugyanakkor kiemelte a közoktatás és a tanítóság szerepét: „Ha fenn akarunk maradni, akkor meg kell maradnunk Kelet-Európa legműveltebb népének és nem elégséges, ha tudományos intézmények fejtenek ki működést, a tudomány eredményeit terjeszteni kell a legszélesebb néprétegekben is és ez a hivatás a magyar tanítóságra vár.” (*Néptanítók Lapja*, 1923. július 15. **56.** 27–29. sz. 13. o.) Ezt szolgálta az addig négy évfolyamos tanítóképzés öt évre való emelése az 1923–24. iskolai évtől kezdve (*Néptanítók Lapja*, 1923. szeptember 5. **56.** 36–37. sz. 32. o.). Az előzőekkel kapcsolatban hívta fel a figyelmet arra, hogy ahol a tankötelesek száma egy életképes polgári iskolát megtölt, ott ezt meg kell szervezni. Ez ugyanis mind pedagógiaiilag, mind ismeretanyagát tekintve többet nyújtott, mint a népiskola. Ennek előmozdítására javasolta az önkormányzatok, a tanfelügyelet és az érdekelt szülők együttműködését. Csupán az államtól várni a megoldást, nem tartotta járható útnak. Ezért biztosította „a haladásra vágyó községeknek azt a jogot, hogy a mindennapi tankötelezettséget saját autonóm hatáskörében az eddigi hat évről nyolc évre terjeszthesse ki.” (*Néptanítók Lapja*, 1924. augusztus 1. **57.** 25–26. sz. 19–20. o.) Ez az elképzelés, mely a négy elemre épülő négy polgárit foglalta magában, a polgári iskolai tanárképzés reformját is megkövetelte. Ugyanakkor visszautasította a liberális ellenzék nyolcéves elemi népiskolára vonatkozó követeléseit.

A realitásokat figyelembe véve látnunk kell, hogy az V–VI. osztályok benépesítését a szülőknek a nagyobb gyermekek munkájára való kényszere miatt még a legszigorúbb büntetésekkel sem lehetett biztosítani. „Ha ilyen nehézségek vannak a 11 és 12 éves

gyermekük körül, mennyivel nagyobbak lesznek ezek a 13 és 14 éves gyermekeknél, akiket ma még az ismétlőiskolába betereni is rendkívül nehéz feladat”⁶ -indokolta fenti véleményét *Klebsberg*.

1925-ben az országos tanfelügyelői értekezleten mondott beszédében a kultuszminiszter összefoglalóan elemezte mindazt a problémát, mely miniszterségének addig eltelt szakaszában felmerült és megoldásuk nélkül a továbblépés lehetetlen lett volna. Önkritikusan állapította meg, hogy „a szülők eszének értelmességével nem tudtunk megküzdeni.” (*Néptanítók Lapja*, 1925. október 15. 58. 39–40. sz. 1. o.) Erre és a tankötelezettség elmulasztásának erőtlen szankcionálására, valamint a szükségletekhez képest kevés iskolára vezette vissza a majdnem egymillió analfabétát. A feladat óriási volt, hiszen közel egyidőben kellett biztosítani az eszközöket a fenti hiányosságok megszüntetésére. Ugyanakkor a tömegek kulturális szintjének emelése is elkerülhetlenné vált. Mindezt azzal indokolta, hogy „a világ műveltségének mai helyzetében hatosztályos mindennapi iskolával és egy hároméves továbbképző tanfolyammal nem érhetjük be” (*Néptanítók Lapja*, 1925. október 15. 58. 39–40. sz. 2. o.), mivel meglátása szerint csak a szellem erejével védelmezheti meg a nemzet önmagát. Ezért is nevezte honvédelmi tárcának a kultuszminiszterit.

A gazdasági konszolidáció és a népoktatás

A gazdasági konszolidáció eredményeként került sor a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák felállítására vonatkozó VII.tc. elfogadására. Ezzel kezdetét vette az a nagyszabású vállalkozás, melynek szükségességét már a korábbi években is felismerték, ám a gazdasági nehézségek miatt nem lehetett realizálni. *Madai Gyula* előadó két okkal magyarázta, hogy „bár az egyetemes tankötelezettség kodifikálásában megelőztük Németország kivételével valamennyi európai államot, sajnos az analfabétizmus tekintetében is valamennyi országnak úgyszólván az élén haladtunk a legújabb időkig.” (*Néptanítók Lapja*, 1926. március 5. 59. 4. o.) Az egyik ok a tanyarendszer volt, a másik pedig az, hogy a régi kormányok „sajnos csak a városokat és a nemzetiségi vidékeket igyekeztek ellátni iskolákkal.” (*Néptanítók Lapja*, 1926. március 5. 59. 4. o.) A hiányok pótlására hozta létre a törvény 2. §-a az Országos Népiskola Építési Alapot, s ennek polgári iskolai megfelelőjét is.

Klebsberg azon a véleményen volt, hogy az iskolázási kötelezettség felemelése előtt biztosítani kell – iskolaépületek létesítése révén – a beiskolázatlanok iskolába járását. Erre a célra állami hozzájárulásokkal és a helyi érdekeltségekre háruló összegekkel együtt öt évi időtartamra 40 millió aranykoronát terveztek, de úgy látták, hogy az európai színvonal eléréséhez 60 millió kellene. Ez az összeg az előzetes felmérések szerint elegendő lett volna 3 500 tanterem és 1 750 tanítói lakás felépítéséhez, melyek fedezték volna a felmerülő szükségletet (*Néptanítók Lapja*, 1926. március 5. 59. 9. o.). Ezzel kap-

⁶ *Gróf Klebsberg Kuno* beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926. Atheneum Nyomda, Budapest, 1927. „A magyar kultúrpolitika jelen feladatai” (537–555. o.)

csolatban a kultuszterca költségvetési vitájában *Kéthly Anna* szociáldemokrata képviselő arra figyelmeztetett, hogy nem elég megépíteni a tanyai iskolák hálózatát, hiszen ha „nem gondoskodunk arról, hogy a mezőgazdasági munkásság és a földműves szegénység gyermekeit, az olcsó munkaerőt, ne vonják el a beiskoláztatás elől” (*Néptanítók Lapja*, 1926. június 18. 59. 23–24. sz. 27. o.), akkor a felépített iskolák üresen fognak tátongani. *Eőri-Szabó Dezső* a nyolcosztályos népiskola megszervezése mellett érvelve ennek kivédését úgy képzelte el, hogy a felső tagozat (5-8. osztály) leendő szorgalmi idejét 5–6 hónapban állapítsák meg a téli időszakra kiterjedően, amikor a mezőgazdasági népesség már nem kényszerült nagyobb gyermekét igénybe venni. Ily módon nem ütközne olyan nagy ellenállásba a tankötelezettségi idő meghosszabbítása, különösen akkor nem, ha a felső tagozatban nagy hangsúlyt fektetnének a gazdasági és ipari irányú szakképzésre is – vélte a képviselő (*Néptanítók Lapja*, 1926. június 1. 59. 21–22. sz. 28. o.).

Petrováczy Gyula képviselő a polgári iskolában látta az elemi iskola leendő felső tagozatát. Ezzel szemben *Rothenstein Mór* úgy vélte, hogy a polgári iskola a tervezett nyolcosztályos népiskola mellett felesleges. Különösen akkor, ha ez utóbbi biztosítja a középiskolába való átlépés lehetőségét. Emellett sürgette az alapok rendezését, mivel a gyermekek 12 éves korukban már kikerültek az elemi iskolából, de az ipartörvény értelmében csak 14 éves korban mehettek iparostanoncnak. Így a két év alatt „elzüllik, lesz belőle rikkancs” (*Néptanítók Lapja*, 1926. június 1. 59. 21–22. sz. 33. o.) – figyelmeztetett. *Kéthly Anna* viszont úgy gondolta, hogy addig nem lehet egyetemes oktatásról beszélni, amíg „a dolgozó nép számára egyedül alkalmas iskolatípus a nyolcosztályú népiskola még csak az ankétezés stádiumában van.” (*Néptanítók Lapja*, 1926. június 18. 59. 23–24. sz. 27. o.)

Egy évvel később, 1927-ben szintén a kultuszköltségvetés tárgyalásán *Petri Pál* államtitkár sürgette az elemi iskolai építések gyorsítását a tankötelezettségnek a mindennapi nyolc évre való kiterjesztése érdekében. Így látta, hogy a „kisebb községekben és tanyákon a nyolcosztályos elemi népiskola, nagyobb helyeken pedig a négyosztályos elemi népiskola és a négyosztályos polgári iskola elvégzése lesz az a minimum, amelyeket a jövőben majd mindenkitől megkívánhatunk.” (*Petry*, 1927) Figyelmeztetett arra, hogy nyugaton már magától értődik a nyolc éves iskoláztatás, sőt már Romániában is hét éves a mindennapos iskolalátogatási kötelezettség.

A nyolcosztályos népiskola gondolata

A gazdasági konszolidációt követően számos szervezet foglalkozott a nyolcosztályos népiskola gondolatával. Így 1925-ben a Somogy megyei Általános Tanítóegyesület választmányja a kultúrfőlény megtartása végett tartotta szükségesnek a 8 osztályú népoktatás megvalósítását. Ugyanekkor a Budapesti Tanítóegyesület évi közgyűlésén *Ölveczky Pál* iskolaigazgató a tanítóképzés és a nőnevelés reformja mellett mint legfontosabbat emelte ki a „8 osztályú nemzeti népiskola” felállítását (*Néptanítók Lapja*, 1925. június 2. 58. 21–22. sz. 37–38. o.).

A fővárosi igazgatók értekezletén *Mosdóssy Imre* királyi tanfelügyelő hívta fel a figyelmet arra, hogy „a népművelési feladat mai tanterveink, főképpen pedig a népiskolai 12 éves mindennapi tankötelezettségi korhatár mellett nem sikerülhet, ezt a korhatárt fel kell emelni.” (*Néptanítók Lapja*, 1925. június 15. **58.** 23–24. sz. 19. o.) Mindezek után az értekezlet állást foglalt a népiskolai képzésnek a 14. életévig való felemelése, s vele kapcsolatban a tanítóképzés reformja mellett.

Az Abaujtona megyei Általános Tanítóegyesület is a gazdasági szellemmel átitatott 8 osztályos népiskola mellett állt ki (*Néptanítók Lapja*, 1925. augusztus 1. **58.** 29–30. sz. 21. o.). Szintén még 1925-ben fordult a Pesti Református Egyházmegyei Tanítóegyesület Ócsán tartott konferenciája felirattal egyházkerületéhez a nyolcosztályú népiskola és a főiskolai tanítóképzés megvalósítása érdekében (*Néptanítók Lapja*, 1926. június 18. **59.** 23–24. sz. 27. o.).

Az „Íjság” által szervezett, a nyolcosztályos népiskoláról szóló anketon *Klebensberg* a továbbhaladás legnagyobb akadályának továbbra is az analfabéták nagy számát nevezte. Az általános tankötelezettség közelgő 60. évfordulója előtt ezt az állam hibájának tartotta. Hiszen ha az állam „kimondja az általános tankötelezettséget, akkor kötelessége, hogy iskolák építését előmozdítsa, a terhek nagy részét viselje és így tegye is lehetővé a tankötelezettség végrehajtását, az iskolabajárást, mert különben az iskolakötelezettség kimondása pusztá ámitás” (*Néptanítók Lapja*, 1926. április 1. **59.** 13–14. sz. 25. o.) – mondott kemény bírálatot az 1867 utáni korszakról.

Mivel a nyolcosztályos népiskolát nemcsak kultúrpolitikai, hanem egyúttal közgazdasági kérdésnek is tartotta, bevezetése előtt megfelelő gazdasági feltételek biztosítását látta szükségesnek. Így gondolta, hogy a baloldali, forradalmi eszméket nem rendőri eszközökkel, hanem kultúrával lehet leküzdeni. A Gyermekvédő Liga közgyűlésén viszont arra figyelmeztetett, hogy a továbbfejlesztés elhalasztásával „a magyar dolgozó tömegek a maguk csekélyebb intelligenciájával a tanultabb külföldi nemzetek munkás tömegeinek versenyében” (*Néptanítók Lapja*, 1926. május 1. **59.** 17–18. sz.) nem tudják majd megállni a helyüket. Míg *Klebensberg* szeme előtt Németország és Ausztria példája lebegett, ahol a négy elemivel és a négy polgárral megegyező nyolcosztályos népiskolát hoztak létre (*Néptanítók Lapja*, 1926. május 1. **59.** 17–18. sz. 4. o.), addig *Ormós Lajos*, az Országos Református Tanító Egyesület egyik vezetője, a meglévő hatosztályos népiskola magasabb színvonalra emelése mellett szólt (*Ormós*, 1926).

A kultuszminiszter a kormányzat viszonyulását a 8 osztályos népiskolához a következőkben összegezte 1927-ben: „Nagyon furcsa lenne, ha addig emelnék fel két évvel a mindennapi tankötelezettséget, amíg a gyermekek ezrei egyáltalán nincsenek beiskolázva, vagy túlszűfolt termekben szoronganak és még a hatosztályos népiskola számára adagolt tananyagot sem képesek elvégezni”. (*Néptanítók Lapja*, 1927. január 15. **60.** 3–4. sz. 20. o.) A tárca szerint „a polgári iskola megmarad azok számára, akik magasabb szakiskolába igyekeznek és megmarad főleg a népesebb helyeken; a nyolcosztályú elemi iskola pedig a kisebb helyek tanulóit fogja befogadni.” (*Néptanítók Lapja*, 1927. február 17. **60.** 7–8. sz. 15. o.) Ez már előre jelezte a tervezett 8 osztályos népiskolának a polgári iskoláénál alacsonyabb rangját.

1927-ben is tovább folyt a vita a népoktatás továbbfejlesztéséről. A Zemplén vármegyei Általános Tanító Egyesület szerencsi közgyűlése a gazdagság és műveltség összefüggéseire mutatott rá (*Néptanítók Lapja*, 1927. június 20. **60.** 23–24. sz. 48. o.), hasonlóan a Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Általános Tanító Egyesületének közgyűléséhez (*Néptanítók Lapja*, 1927. július 6. **60.** 25–26. sz. 31. o.).

A „Nemzetnevelés”-ben Nagy András már a leendő nyolc osztályos népiskola tervének egyfajta elképzeléseit adta, úgy véelve, hogy nem többet, hanem alaposabban, eredményesebben kell majd tanítani (Nagy, 1927). Ugyanakkor szintén e lap hasábjain Berkes János a kultuszminisztérium álláspontjához kapcsolódva a már meglévő iskolák rendbehozását javasolta a nyolcosztályú kiépítés előtt (Berkes, 1927).

Az évtizedes mulasztásokat azonban nem lehetett néhány év alatt pótolni. Ezt jelezte Klebelsberg Kunó is, Kornis Gyula h.államtitkár 1927-es üdvözlésekor mondott beszédében: „... a nyolcosztályos népiskolákra szükségünk van, ennek törvénybeiktatása azonban alig lenne egyéb üres blöffnél, ha előzőleg nem áll rendelkezésre legalább 8 000 népiskolai objektum, amely legalább a hat évfolyamos népiskola befogadására szükséges.” (*Néptanítók Lapja*, 1927. november 1. **60.** 41–42. sz. 17. o.)

Az 1929. évi törvényjavaslat

A képviselőház 1927. november 16-i ülésén hívta fel a kormányt az elemi népoktatás nyolc évre történő kiterjesztésének megoldására (*Néptanítók Lapja*, 1929. február 16. **62.** 7–8. sz. 7. o.). Ezzel szemben a kultusztárca költségvetésének pénzügyi bizottságbeli tárgyalása során, 1928 februárjában Klebelsberg Kunó a nyolcosztályos reform elindítását nem tartotta megoldhatónak 1931 előtt (*Néptanítók Lapja*, 1928. március 15. **61.** 11–12. sz. 35. o.).

A népiskola szerkezeti megújításának folyamatához tartozott, hogy a gazdasági irányú népiskolákat önálló szaktanítók közreműködésével mezőgazdasági népiskolákká akarták fejleszteni. Ezek ugyan kevesebbet nyújtottak a földművesiskoláknál, de olcsóbbak voltak, s az általános tankötelezettségen alapulva nagy tömegek ismereteit növelték (*Néptanítók Lapja*, 1928. május 19. **61.** 19–20. sz. 29–30. o.).

A kultuszkölségvetés 1928-as tárgyalásán a tárca már jelentősebb sikerekről számolhatott be a fejlesztés területén. A beszámoló szerint az 1924/25 és az 1928/29. költségvetési évekre összesen 79 848 035 pengő beruházási hitelt biztosított a kormány, s ebből elemi iskolai építkezésekre 33 762 800 pengőt (42,28%) irányoztak elő. Ebből az összegből mintegy 3 500 népiskolai objektum (tanterem és tanítói lakás) építését biztosították (*Néptanítók Lapja*, 1928. február 1. **61.** 9–10. sz. 17. o.).

Így tűnt, hogy a nagyszabású közoktatási tervek megvalósítása elől elhárultak a legnagyobb akadályok. A költségvetési tárgyalás expozéjában Klebelsberg Kossuth Lajosnak Schwarz Gyulához intézett leveléből idézve így érvelt a fejlesztés mellett: „... ha a Közép- és Alduna etnográfiai rendszerében nem sietünk nemzetünk számára kulturái te-

kintetben a primus inter pares szerepét biztosítani, vagy éppen túlszárnyaltatni engedjük magunkat, veszve vagyunk.” (*Néptanítók Lapja*, 1928. május 19. 61. 19–20. sz. 19. o.)

Az események felgyorsulása *Horthy Miklós* 1928. június 28-i keltezésű levele után következett be. Ebben a kormányzó megbízta a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy szervezze meg és vezesse be a nyolcosztályos népiskolát (*Néptanítók Lapja*, 1928. július 1. 61. 25–26. sz. 3. o.). Ezzel kapcsolatban adta ki a VKM azt a rendeletet, melyben felszólította az Országos Közoktatási Tanácsot a gyakorlati tennivalók megszervezésére (*Néptanítók Lapja*, 1928. július 1. 61. 25–26. sz. 3. o.). *Klebensberg* utalt arra, hogy mindenütt ahol a népoktatásügyet reformálták, az oktatást továbbképzőiskolák szervezésével a 17–18. életévig próbálták kiterjeszteni. Ezen törekvések okát ő abban látta, hogy a kultúra, a műveltség fokozódása csökkenti a társadalmi ellentéteket és növeli a termelés minőségét. Ugyanakkor a politikai demokráciát csak kellő műveltséggel rendelkező társadalom hozhat létre. Ezekon túlmenően úgy látta, hogy a reális és technikai ismeretek feldolgozása is jobb lehetőséget kaphatna a 8 osztályú népiskolában, ahol „erre később az okszerűbb mezőgazdasági és ipari munkát építeni lehetne.” (*Néptanítók Lapja*, 1928. július 1. 61. 25–26. sz. 3–4. o.)

Kiemelkedően foglalkozott a témával az 1928 nyarán ülésező Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus is. Népiskolai szakosztálya határozatban szögezte le, hogy az „alkotandó egységes népoktatási törvény keretében történjék gondoskodás minden csecsemő, gyermek és fiatalok neveléséről és nyilvántartásáról, 18 éves korig bezárólag.” (*Simon és Papp*, 1928. 191–193. o.) Emellett a tanítóképzés szintjének emelését is követelték. Az általuk kívánt tanítóképző középiskolai érettségéhez kötött két évfolyamos főiskola lett volna (*Simon és Papp*, 1928. 192. o.). A tanítóképzőintézeti szakosztály többségi határozata is ez utóbbival egyezett meg, míg kisebbségi határozata egy négy évfolyamú középfokú és egy kétéves felsőfokú, alsó és felső tagozatból álló tanítóképzőt körvonalazott (*Simon és Papp*, 1928. 219. o.). A reformok alátámasztására *Wanitsék Rezső*, a Magyarországi Tanítóegyesületek Országos Szövetségének titkára arra figyelmeztetett, hogy a „középosztály és a nép millióinak műveltsége között oly széles szakadék tátong, hogy a kölcsönös megértés alig lehetséges addig, míg a népműveltség színvonala fel nem emelkedik arra a fokra, amikor a nemzet vezető rétegeit nem fogja kizsákmányoló ellenségnek tekinteni, hanem testvérnek, aki az egyenlő jogú polgárok közt a vezetésre van hívatva.” (*Simon és Papp*, 1928. 161. o.) Emellett a gyermek testi és szellemi fejlődését alapul véve a 14. életévet sokkal alkalmasabb korhatárnak látta, mint a 12 éves kort. Így vélte, hogy a megvalósítandó nyolcosztályos népiskolára „azoknak van szükségük, akik nem akarnak tovább tanulni, éppen azért annyi és olyan irányú ismereteket kell nyújtani nekik, amelyre életkörülményeik folytán szükségük van, s amely az iskolán kívüli népművelésnek széles alapot biztosít.” (*Simon és Papp*, 1928. 191–193. 163. o.) Ugyanakkor a középiskolák felső tagozatába való továbblépés lehetőségének megadásával, illetve azzal, hogy a 8 osztály elvégzése olyan állások elfoglalását biztosítaná, melyeknek elnyeréséhez a középiskolák alsó osztályai jogosítottak, *Wanitsék* szerint a tankötelezettség meghosszabbítása által okozott ellenérzéseket lehetne enyhíteni (*Simon és Papp*, 1928. 164. o.).

Az elemi népoktatás reformja természetesen érintette a polgári iskolák helyzetét is. Ennek megfelelően a polgári iskolai szakosztály egy olyan 8 évfolyamos fiú és 6 évfolyamos leány polgárit körvonalazott, mely azon társadalmi rétegeknek lett volna az iskolája, melyeknek a népiskolai műveltség kevés volt ugyan, de nem akarták igénybe venni az egyetemekre előkészítő középiskolákat (*Simon és Papp, 1928. 262. o.*).

A mezőgazdasági szakosztály is határozattal kapcsolódott a nyolcosztályos népiskola tervezetéhez. Annak felső tagozatát gazdasági irányúnak képzelték el, melyhez kétéves gazdasági továbbképző, illetve önálló szakiskola kapcsolódott volna (*Simon és Papp, 1928. 328-329. o.*).

Közben a pedagógiai sajtóban is tovább folyt a népoktatás és közoktatás reformjairól való véleménycsere. *Simon Lajos* a „Tanítók Szövetsége” c. lap szerkesztője az új nyolcosztályos népiskola leendő problémái közül a tantervet, a benépesítést, a minősítést, a tanítók továbbképzését és az iskolák népszerűsítését emelte ki (*Simon, 1928*). *Kiss József* a lap hasábjain már részletesen kidolgozott óratervet mutatott be. Másokhoz hasonlóan a 7–8. osztályok tanévet reálisan csak a téli időszakban látta megvalósíthatónak. (*Kiss, 1928*) E kérdések tisztázását sürgette, hogy a már meglévőknél túl 1928 őszén Budapesten a Mária Terézia téri, a Csalogány utcai és a Lehel utcai elemi iskolákban is tervezték a 7. osztály beindítását (*Tanítók Szövetsége, 1928. szeptember 15.*). *Cséka Sándor* a „Nemzetnevelés” c. lapban pedig már a hatosztályos népiskola tantervének és tankönyveinek megfelelő átdolgozását javasolta oly módon, hogy a két felső osztály célkitűzése a gazdasági és háztartási ismeretek elsajátítása lett volna (*Cséka, 1928*).

A tankötelezettség meghosszabbításáról és a népiskolák ezzel kapcsolatos továbbfejlesztéséről szóló törvényjavaslat 1929. január 15-én jelent meg. Ez a mindennapi tankötelezettséget 6–14 éves kor, a továbbképző iskolai tankötelezettséget 14–16 éves kor között állapította meg. Az így létrehozott nyolcosztályos népiskola feladatát abban látta, hogy a valláserkölcsei és nemzeti érzés kifejlesztésén túl általános műveltséget adjon és a gyakorlati foglalkozásokra is előkészítsen. A felállítandó kétéves továbbképzők feladatát a tanulmányi és nevelési eredmények megszilárdításán túl, azok gyakorlati irányba való bővítésében határozta meg. Ezeken túl intézkedett a törvényjavaslat az önálló gazdasági népiskolák felállításáról is. Lehetőséget biztosított ugyanakkor a nyolc osztály sikeres elvégzése után különbözeti vizsga letételével a középiskola megfelelő osztályában való továbbtanulásra. Mivel mindehhez népiskolaépítésekre volt szükség, ezért a törvényjavaslat alapján az állam az iskola jellegétől függetlenül fedezte volna az új tantermek első felszerelésének költségeit, s később a szükséges illetményeket is. Mivel a kiépítés hosszabb időt vett igénybe, meg kellett határozni a kiépítés menetrendjét is. Ezek szerint a nyolcosztályos népiskola kiépítését 1940 szeptemberére, míg az önálló gazdasági népiskolát 1945 szeptemberéig kellett teljessé tenni, azaz látogatásuk minden tanköteles számára kötelező lett volna. Ezekkel a rendelkezésekkel természetesen az 1921:XXX.tc. számos pontja hatályát veszítette (*Néptanítók Lapja, 1929. február 1. 62. 5–6. sz. 40. o.*). A törvényjavaslat általános indoklásában *Klebsberg* összefoglalta mindazokat az érveket, melyek a korábbi évek során a nyolcosztályos népiskola felállítását mellett születtek. Ezek a következők voltak: a műveltség fokozásának szükségessége a kultúrfölény fényében, a nemzeti öntudat hatékonyabb fejlesztése, a jövő nemzedék világfelfogásának

alakítása, a gazdasági hatékonyság növelése. A minőség javításának kulcsfontossága mellett kiemelte, hogy „azt a veszteséget, mely a gyermeki munkasegítségre vagy éppen keresetére szoruló szülőt az iskoláztatás határának kiterjesztése következtében éri – s ez mindenütt a reformmal szemben fellépő idegenkedés fő oka – bőven kárpótolja az a szellemi, erkölcsi és fizikai értékgyarapodás, melyet későbbi foglalkozásában hasznosan gyümölcsöztethet.” (*Néptanítók Lapja*, 1929. február 16. 62. 7–8. sz. 3. o.). Lélektanilag is indokoltabbnak látta a 14. életévet a mindennapi iskoláztatás befejezésének. Különösen a 12–14 éves városi gyermekek helyzetét tartotta veszélyeztetettnek. A munkábaállítás hivatalos időpontja is alátámasztotta a törvényjavaslatot. Az új ipartörvény 74. §-a ugyan a mindennapi iskola befejezéséhez kötötte a munkábaállást, a szerződötetést, de 73. §-a a „gyermek” fogalmát a befejezett 14. évig terjesztette ki. Mivel a gyakorlat is azt mutatta, hogy a munkanélküliség miatt 14 éves kor előtt ritkán szerződötettek gyermekeket tanoncnak, ezért az ellentmondás és a feszültség feloldásának útjaként a nyolcosztályos népiskola mutatkozott legalkalmasabbnak (*Néptanítók Lapja*, 1929. február 16. 62. 7–8. sz. 7. o.). Ezzel kapcsolatban Klebelsberg figyelmeztetett a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet azon egyezményére, melyhez a Nemzetgyűlés még 1925. március 4-én járult hozzá és a következőket tartalmazta: „A 14 éven aluli gyermekek köz- és magángazdaságokban és azok melléküzemeiben csak az iskola látogatására szabott időn túl alkalmazhatók munkára és amennyiben alkalmaztatnak ez a munka őket tanulmányaik végzésében hátrányosan nem befolyásolhatja. A hivatására leendő előkészítés céljából a tanítási időszakok és órák úgy szabályozhatók, hogy lehetővé tétessék gyermekeknek könnyű mezőgazdasági munkáknál és különösen könnyebb aratási munkálatoknál való alkalmazása (*Néptanítók Lapja*, 1929. május 1. 62. 17–18. sz. 34. o.). További érvként a már gyakorlatban megvalósult nyolcosztályos népiskolákat említette. A diósgyőri gyártelep másfél évtizede működő népiskolája mellett kiemelte az ózdi és pécsi iskolákat, de ezek mellett beszámolhatott az Ijpesten, Pesthidegkúton és Pestszenterzsébeten akkor induló hetedik osztályokról is.

A nyolcosztályos népiskola felállításával kapcsolatos költségeket a kormányzat igyekezett a legminimálisabbra csökkenteni azzal az indoklással, hogy „sem a politikai, sem az egyházközsegeket a nyolcosztályos népiskola behozatalából kifolyólag újabb kiadásokkal megterhelni nem lehet.” (*Néptanítók Lapja*, 1929. február 16. 62. 7–8. sz. 5. o.) Ezért az államra hárult az anyagi terhek nagy része. A kultuszminiszter már a nagyarányú tervek kivitelezéséhez szükséges anyagi eszközökről is beszámolhatott. A 8 000 tanteremre és tanítói lakásra tervezett programból 5 000-nek a felépítéséhez az Országos Népiskola Építési Alap már rendelkezett, ezekkel ugyanakkor a költségvetésből kölcsönként nyújtott összegek visszafolyása útján a nyolcosztályos népiskola életbe-léptetéséhez szükséges új építkezések költségeit úgy tűnt, hogy az államkincstár fedezni tudja. A fentiekén túl 2 000 új tanítói állást is kellett volna szervezni (*Néptanítók Lapja*, 1929. február 16. 62. 7–8. sz. 7. o.).

A kormányzat anyagi erőfeszítéseit mutatja Klebelsberg beszámolója a kultuszárca 1929/30-as költségvetésének tárgyalásán. Ezek szerint, míg 1867–1919 között népiskolák építésére és átalakítására 39 894 957 aranykoronát, azaz 46 278 158 pengőt fordított

az állam, addig ez az összeg 1924–1930 között 48 260 000 pengőt tett ki (*Néptanítók Lapja*, 1929. április 15. **62.** 15–16. sz. 6. o.).

A gazdasági válság

1929-ben, a törvényjavaslat beterjesztésének hatására sorra láttak napvilágot a különböző elképzelések az új népiskola gyakorlati megvalósításának lehetőségeiről. Többek között az Egyetemes Református Konvent is fontosnak tartotta a magyar népkultúra emelése miatt a nyolcosztályos népiskola felállítását. Ugyanakkor számos pedagógiai és gazdasági kérdés tisztázását látta szükségesnek. Óvatosságra intett viszont, hogy az új iskola tananyagai a beterjesztett törvényjavaslattal egyidőben nem kerültek napvilágra, s az iskolafejlesztéssel kapcsolatos kiadások fedezete sem volt megoldott. Mivel a Konvent még a meglévő hatosztályos népiskoláinak higiéniai állapotával és felszereltségével sem volt megelégedve, a hetedik és nyolcadik osztályok felállításához az egyházi főhatóság véleményének és engedélyének kikérésére szólított fel, óvatos haladásra figyelmeztetve.⁷ Az 1928–1930. sz. határozatában viszont felhívott az 1–8 osztályú népiskola vallástani tantervének kidolgozására, melyre több egyházmegye is készített anyagot.⁸

Az erőfeszítések ellenére a gazdasági helyzet egyre rosszabbá válása igen gyorsan kerékkötőjévé vált az elképzelések gyakorlatba való átültetésének. Az 1930/31. évre szóló költségvetés tárgyalása során a népoktatási kiadásokat 13%-kal, a felsőoktatásra fordítottakat 15%-kal, a tudományos kiadásokat 34,6%-kal apasztották. A népoktatás ezek után is az egész VKM költségvetés összegének (136 857 350 pengő) 43 %-át kapta (*Néptanítók Lapja*, 1930. június 15. **63.** 21–24. sz. 42. o.).

A pénzügyi nehézségekre utalva *Klebelsberg* rámutatott arra, hogy míg sok külföldi államban „a községek viselik a dologi kiadásokat, a tanítóság illetményeit pedig sok helyen valamely tartományi vagy országos szervezet viseli”, addig Magyarországon a népiskola terhei az állami költségvetésben szerepeltek, ezért „sok a személyi kiadás és kevés a dologi természetű kiadás, a beruházás.” (*Néptanítók Lapja*, 1930. április 17. **63.** 15–16. sz. 42. o.) S míg Magyarországon az adózó 17,1 pengőt fizetett kultúrcélokra, addig ez az összeg Angliában 32,7; Hollandiában 44 pengőnyi volt.

A nyolcosztályos népiskola gondolatát a kultuszminiszter ugyan nem ejtette el, de véleménye szerint akkor, „amikor az ország ilyen súlyos közzgazdasági helyzetben van, mint most és amikor még a hat évfolyamos népiskolánál is csak 19 000 tanító van és ezerre sürgősen szükség lenne, azt hiszem, most a törvényhozás terén nem nyargalhatunk az események elé.” (*Néptanítók Lapja*, 1930. június 15. **63.** 21–24. sz. 55. o.)

Ezzel végsősorban megpecsételődött az egy évvel korábban benyújtott törvényjavaslat sorsa. A költségvetés pénzügyi bizottságbeli tárgyalása során ugyan *Várnai Dániel* és

⁷ TtREL. Református Egyetemes Konvent jegyzőkönyvei. XVIII. kötet (1929–1930) 1930. 236. és 272–273. o.

⁸ TtREL. I. 1.a. A Tiszántúli Református Egyházkerület jegyzőkönyvei. 1926. 238. és 274. o.

Bíró Pál képviselők továbbra is szorgalmazták a törvényjavaslat tárgyalását, de az az álláspont győzött, mely szerint a nyolcosztályos népiskola bevezetése inkább pénzügyi, mint pedagógiai kérdés. *Kálnoki Bedő Sándor* képviselő ki is emelte, hogy „a nyolcosztályos elemi népiskola bevezetése pénzügyileg lehetetlen, hiszen még a hatosztályú elemi oktatás sincs teljesen végrehajtva.” (*Néptanítók Lapja*, 1930. április 17. 63. 15–16. sz. 41. o.)

Klebsberg Kunó is az 1931/32. költségvetés tárgyalásán ugyan megerősítette, hogy a nyolcosztályos népiskola változatlanul elérendő cél, s a kultusztárca főelveként továbbra is a kulturális fölényt és vezető szerepet határozta meg, azonban a gazdasági helyzetben nem látta lehetségesnek nagy kiadásokat igénylő programok végrehajtását (*Néptanítók Lapja*, 1931. május 1. 64. 9. sz. 14. o.).

Az eredmények

Benisch Arthur 1930-ban a *Néptanítók Lapjában* vonta meg a népiskola-építési akció mérlegét. Ezek szerint az 1 525 felépült tanítói lakásból 489 régi, nem megfelelő helyett épült, míg 1 036 ott, ahol addig még nem volt. A tantermek száma 2 185-tel szaporodott, mert 1 290 régebbi tantermek pótlására szolgált. Összességében 535 új elemi iskola épült fel, melyek közül 402 tanyai, 133 belterületi volt (*Benisch*, 1930b. 3-4. o.). A gazdasági válság azonban megakasztotta az akció folytatását akkor, amikor az 5 000 objektumon felül tervezettek felépítése vált volna esedékessé. Ezek közül 1930 végén csak 127-nek az építése volt folyamatban (*Benisch*, 1930. o.). Ugyanakkor gondok mutatkoztak az osztályonkénti létszámokkal. Míg 1925/26-ban 40, addig 1928/29-ben 46, 1930/31-ben már 50 tanuló jutott egy tanítóra. Ez a valóságban még kedvezőtlenebb volt, mert Budapesten egy tanítóra csak 24 gyermek jutott, így a főváros nélküli országos átlag 68 tanuló volt. Viszont már az 1868:XXXVIII.tc. a 60 fő/tanító létszámot tartotta elérendő célnak (*Klebsberg*, 1931).

Megindult fakultatív alapon a hetedik és nyolcadik osztályok szervezése, különösen az állami iskolákban, ahol kedvezőbbnek látszottak a feltételek. Az 1929/30-as tanévben 59 népiskolában nyílt meg a hetedik osztály 1 424 önként jelentkező tanulóval. Ebből az 59-ből már 25-ben nyolcadik osztály is működött 452 tanulóval. Összesen 44 volt állami, hét községi (hat budapesti és egy szegedi), s egy vállalati (Ózd). A fennmaradók közül négy római katolikus, kettő református és egy evangélikus volt. Ez utóbbiak azonban már 1931-ben beszüntették működésüket. De kellő számú tanuló híján 8 állami iskola is kénytelen volt abbahagyni a kísérletet (Makó, Gyöngyös, Cibakháza, Nagytétény, Sasalom, Kaposvár, Nagyecsed, Kiskunhalas-Alsóbodoglár).

Ezekkel szemben 1931-ben hat állami – Baja-Alsóváros, Baja-Felsőváros, Jászberény, Szolnok-Kassai úti, Csepel-Fő úti, Nagykanizsa II. ker – iskolában indult meg a hetedik osztály. Emellett még két társulati iskolában – Budapest-Nyomorék Gyermekek Otthona, Farkasgyepű-Gyermekvédő Liga iskola – nyílt meg a hetedik illetve a nyolcadik osztály.

Ily módon 1931-ben 1 226 hetedik és 723 nyolcadik osztályos tanuló iratkozott be ezekbe az iskolákba. Az agrárjellegű községekben tett kísérletek nem sok eredménnyel jártak, mivel a földműves lakosság a kor gazdasági viszonyai miatt nem tudta nélkülözni 13–14 éves gyermekeinek segítségét. Az iparral rendelkező településeken viszont ilyen akadályok nem hátráltatták a szervezést (Benisch, 1931).

1931 egy korszak végét jelentette. A Horthy-rendszer politikai konszolidációját követően a Bethlen-kormányzat a 20-as években kísérletet tett arra, hogy a szétzilált gazdaság helyreállításával párhuzamosan kiragadjja Magyarországot a külpolitikai elszigeteltségből. Emellett új kultúrpolitikát megfogalmazva a középosztály támogatásán túl a társadalom szélesebb rétegeit érintő közoktatási reformok megvalósítását tűzték ki. Ennek sikereit törvények sora jelezte. A gazdasági világválság azonban évekre visszavetette az ország fejlődését, így a népoktatás fejlesztésére vonatkozó elképzelések oly közelinek tűnő megvalósulása elérhetetlennek látszó távolságba került.

Irodalom

- Benisch Arthur (1924): Elemi népoktatásunk kultúrpolitikai problémái. *Néptanítók Lapja*, **57**. 43–44. sz. 8.
- Benisch Arthur (1927): Elemi népoktatásunk fejlődése az összeomlás után. *Néptanítók Lapja*, **60**. 1–2. sz. 36–37.
- Benisch Arthur (1930a): Elemi népoktatásunk fejlődése 1919 óta. *Néptanítók Lapja*, **63**. 31–32. sz. 9.
- Benisch Arthur (1930b): A népiskolai építési akció mérlege. *Néptanítók Lapja*, **63**. 43–44. sz.
- Benisch Arthur (1931): A népiskola hetedik és nyolcadik osztálya a megvalósulás útján. *Néptanítók Lapja*, **64**. 4. sz. 14.
- Benisch Arthur (1933): Az analfabétizmus az 1930. évi népszámlálás tükrében. *Néptanítók Lapja*, **66**. 10. sz. 339–343.
- Bereczki Sándor (1970): Törekvések a 8 osztályos népiskola megteremtésére a felszabadulás előtt. In: Kőte Sándor (szerk.): *Neveléstörténeti tanulmányok*. Budapest, 125–229.
- Berkes János (1927): A nyolcosztályú népiskoláról. *Nemzetnevelés*, **7**. sz.
- Cséka Sándor (1928): Nyolcosztályú népiskola. *Nemzetnevelés*, **17**. sz. 258–259.
- Finácz Ernő (1919): Négy hónap a magyar közoktatás történetéből. *Magyar Pedagógia*, **3–4**. sz. 92–114. o.
- Gergely Jenő, Glatz Ferenc és Pölöskei Ferenc (szerk. 1991): *Magyarországi pártprogramok 1919–1944. A Magyar Nemzeti Függetlenségi (Fajvédő) Párt programja 1924. okt. 1.* Kossuth Kiadó, Budapest, 103–108.
- Hajdú Tibor (1984): Az értelmiségi „túltermelés” és társadalmi hatásai. In: Lackó Miklós (szerk.): *A két világháború közötti Magyarországról*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Kiss József (1928): Mit kíván a magyar falu a VII–VIII. osztálytól? *Tanítók Szövetsége*, október 15.
- Klebsberg Kuno (1931): Hogy áll népművelésünk. *Néptanítók Lapja*, **64**. 11. sz. 1–2.
- Kornis Gyula (szerk., 1927): *Magyarország közoktatásügye a világháború óta*. MPT. Budapest, 72.
- Kovács Alajos (1923): A magyar nyelvismeret és az írni-olvasni tudás fejlődése 1910 óta. *Magyar Statisztikai Szemle*, **7–8**. sz. 9–10.
- Ladányi Andor (1979): *Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919–1921)*. Budapest. 117–118.

Az 1920-as évek népoktatása és a nyolcosztályos népiskola Magyarországon

- Marolovszky Sándor (1924): Népünk műveltsége, egybevetve a korral, anyanyelvvel és vallással. *Magyar Statisztikai Szemle*, 7–8. sz.
- Mosdóssy Imre (1921): A tankötelezettség biztosítása. *Néptanítók Lapja*, 54. 24–25. sz. 25.
- Nagy András (1927): A nyolcosztályú népiskola. *Nemzetnevelés*, 86.
- Ormós Lajos (1926): Kultúrprogram. *Tanítók Lapja*, 10. sz.
- Petry Pál (1927): Glosszák a kultuszárca költségvetéséhez. *Néptanítók Lapja*, 60. 23–24. sz. 1.
- Simon Lajos (1928): Népoktatásunk új korszaka. *Tanítók Szövetsége*, augusztus 1.
- Simon Lajos és Papp Gyula (szerk. 1928): *A Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus Naplója*. Négyesi László közreműködésével. Kiadta a Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus végrehajtó bizottsága, Budapest.
- Szombatfalvy György (1920): Népoktatás a kényszerbéke után. *Néptanítók Lapja*, 53. 27–28. sz.
- Szombatfalvy György (1923): A szűk esztendők. *Néptanítók Lapja*, 56. 32–33. sz. 1–3.
- Szombatfalvy György (1935): Népoktatásunk az 1935–36. tanévben. *Néptanítók Lapja*, 69. 3. sz. 85.

ABSTRACT

IMRE PORNÓI: PUBLIC EDUCATION IN HUNGARY IN THE TWENTIES

Proposals for the development of public education emerging in the dualist era and coming close to realisation in 1918-19 were dropped after the fall of Hungarian Soviet Republic. This did not mean, however, that there were no plans to improve public education, although the realisation of the plans was impossible without economic consolidation. Kuno Klebersberg, who became head of the Ministry of Religious Affairs and Education in 1922, aimed at the stabilisation of the situation of the middle class first that was considered the base of the social system. It was only after this and the reconstruction of economy that the basic improvement of public education could be started. The planned and established 5000 constructions (school rooms and apartments for teachers) of public education and the designing of the bill about the eight-grade public school system in 1929 prove that the government was serious in its view that the "high" and the "popular" culture could not be separated. Consequently, it was not the fault of the government that the legal realisation of the eight-grade public school did not succeed. The effect of the world-wide economic regression undermined the Klebersbergian plans for the development of public education. However, what was realised of these plans can serve only as a good example for any ministries of education.

MAGYAR PEDAGÓGIA 95. Number 3–4. 315–331. (1995)

Levelezési cím / Address for correspondence: Pornói Imre, H – 4028 Debrecen, Izsó u. 21.